

Олександр
Галич
Луганськ

Природа рідного краю в поезії Олександра Долженка

Олександр Георгійович Долженко народився 3 грудня 1952 року в місті Алчевську Луганської області в родині вчителів. Середню освіту здобув у СШ №10, яку закінчив 1970 року. Згодом навчався в Луганському радіотехнічному училищі №44, де отримав кваліфікацію “механік радіоапаратури”. Певний час був студентом філологічного факультету Луганського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Його трудова біографія розпочалася на алчевському заводі “Кратон”, де Олександр Долженко пропрацював двадцять років (1975—1995), останні роки він працює на ОАО “Алчевськкокс”.

Любов до літератури виявилась у нього вже в дитячі роки. З дванадцятилітнього віку Олександр Долженко пише вірші. Згодом він створює перше творче об’єднання в м. Алчевську, до якого входять юнаки та дівчата, люди старших поколінь, яких вабить робота над словом. Окремі з них згодом видають власні книжки, відредаговані їхнім учителем Олександром Долженком. Це поетичні збірки В. Кравченка, Г. Каплуна, Г. Тарабана, С. Гавриша та ін. Завдяки зусиллям Долженка в Алчевську видаються російськомовний, а згодом і україномовний літературно-художній журнали.

Олександр Георгійович є членом Національної Спілки письменників України і ще чотирьох творчих об’єднань — Спілки письменників Росії, Незалежного об’єднання письменників Луганщини, Міжрегіональної спілки письменників, Регіональної спілки письменників “Донбас”, президентом спілки письменників Алчевська. Йому присуджені обласні літературні премії імені О.С. Пушкіна та Т.Г. Шевченка, він є Лауреатом обласної літературознавчої премії імені В.Г. Белінського.

Після відкриття в Луганському національному педагогічному університеті спеціальності “Літературна творчість”,

О.Г. Долженко вступає на неї, бажаючи отримати фахову освіту з літературної творчості: 2007 року він успішно складає державні екзамени й стає бакалавром літературної творчості. Того ж року він вступає до магістратури на спеціальність “Літературна творчість”.

Перша книжка письменника вийшла друком у видавництві “Донбас” (Донецьк, 1989). Її назва — “Поетичний календар: вірші, новели” свідчить, що Олександр Долженко зібрав під однією обкладинкою поетичні і прозові тексти, написані ним протягом тривалого часу. В анотації автор представлений як “робітничий поет і прозаїк” [1, 2].

Вірші дебютанта оспівували красу природи рідного краю, передавали любов ліричного героя до неповторних її чар. Для нього однаково привабливим і красивим є холодний січень і спекотний липень, сповнений весняної зелені травень, і щедрий на осінні дари вересень. Поетичні рядки збірки перемежуються прозовими ліричними вкрапленнями, що підсилюють експресію віршового тексту, вносять нові неповторні штрихи до гама почуттів ліричного героя. Кожному з дванадцяти місяців автор присвячує окремий цикл віршів.

Олександр Довженку належать також збірки віршів “Раздумье над строкой” (1991), “Музыка моей жизни” (1996), “Мелодии весны” (2000), тріллер “Суд восковых фигур” (2001), детективно-фантастична повість “Серебряный паук” (2001), казкова драматична поема “Почему скрипит снег” (2002), оповідання “Тайна резиновой перчатки” (2003) та “Призрак тихого переулка” (2003), дослідження міського фольклору “Вечернее привидение Алчевска” (2006) тощо.

У дев’яності роки ХХ сторіччя Олександр Довженко починає писати українською мовою. 1996 року в донецькому видавництві “Донбас” побачила світ збірка віршів та художньої прози Олек-

сандра Долженка “Рідна природо моя українська”. Потім з’явилася збірка “Пісні мого життя” (2000). У передмові до першої книжки луганський поет Іван Низовий зазначав: “Книгу О.Г. Долженка “Рідна природо моя українська” можна впевнено назвати урочистим гімном на честь краси мальовничої природи нашої рідної України. Ця чудова книга, як перше палке освідчення в любові до Вітчизни, вражає душі читачів своєю глибиною та щирістю думок, ніжністю та ліризмом в висловлюванні почуттів” [5, 3].

Слова Івана Низового чудово ілюструє вже перший вірш книжки, що має ту ж назву, що й сама збірка “Рідна природо моя українська”, який варто навести повністю:

Рідна природо моя українська!
Гамір пташиний в ранковім гаю...
Ти як та пісня щемка материнська
Вкрай переповнила душу мою.

Рідна природо моя українська!
Верби схилиються аж до води...
Ти наче посмішка чиста дитинська
В білім мереживі квітів сади.

Рідна природо моя українська!
Юна берізка край поля стоїть...
Ти як дбайлива підтримка сестринська
Жайвора пісня над степом бринить.

Падає лист золотий тихо з клена
Сніг мерехтить або квітне рілля —
Все це хвилює і радує мене —
Бо Україна — Вітчизна моя!

Будь молода, як весна, Україно,
Квітни, як пишні духмяні сади.
Рідна природа й моя Батьківщино
В серці моєму злились назавжди [2, 5].

Ця написана трьохстопним дактилем поезія Олександра Долженка є програмною, її автор зворушливо змальовує чарівний світ української природи, органічно й ненав’язливо, без зайвої літературщини використовує тропи та поетичні фігури (метафори: “пісня щемка переповнила душу мою”, “в білім мереживі квітів сади”; епітети: “посмішка чиста дитинська”, “лист золотий”, “пишні духмяні сади”; інверсії: “гамір пташиний”, “пісня щемка”, “підтримка сестринська”; порівняння: “будь молода, як весна, Україно” тощо), які допомагають створити зримий пластичний образний світ України, у котрому назавжди

синкретично злились два поняття: природа рідного краю й рідна Батьківщина.

Решту віршів, що надруковані після програмного вірша, розбито на чотири поетичних цикли, що нагадують попередню російськомовну збірку “Поэтический календарь”. Весняний цикл містить чотири вірші “Повітря квітня”, “Нічна річка”, “Провісники весни”, “Рання весна”. Кожен із цих творів відображає неповторний пейзаж весняного оновлення природи, який душою і серцем відчуває й переживає ліричний герой. Характерним є невеличкий (тільки два катрени!) вірш “Нічна річка”, ліричний герой якого через виразні деталі, що ніби спалахи в нічному просторі, окреслюють пейзажну замальовку річки в темряві: “нічка темна, наче та пташина” [2, 6], “через річку місячна стежина ... лягла” [2, 6], “очерет ... щось вербі тихенько шелестить” [2, 6], “струнка черемха ... в білім платті спить” [2, 6]. Згадка про село робить пейзажний вірш Олександра Долженка буколічним і, навіть, ностальгічним для міської людини, якою є сам автор і його ліричний герой.

У вірші “Провісники весни” поет прагне передати емоції, відтворити настрої ліричного героя, що бачить у різних дрібничках, котрі його оточують, на які падає його зір, передчуття неодмінного приходу весни. Це і пташиний спів, і гомін струмків, і ранішня роса на траві, і перші квіти:

Вони блакитними дзвіночками цвітуть
З слабеньким фіолетовим відтінком
І жадібно проміння сонця п’ють,
І виглядають, наче мала скатертинка [2, 7].

Поетична знахідка Олександра Долженка — образ скатертинки, яку весна розстелила біля ніг двох беріз — робить пейзажну весняну картину особливо одухотвореною, наповненою світлом і теплом:

Цю скатертинку рукодільниця весна
У ніг берізок двох тендітних розстелила,
І березень теплом наповнила вона,
І світлом квітів гарних світ заповнила [2, 7].

Всі вірші циклу “Весна” написані катренами, римування перехресне, рими трапляються точні й неточні. Більшість поезій створено ямбом і лише другий вірш — “Нічна річка” — хореем.

Цикл “Літо” є найбільшим, він складається з 12 поезій. Три з них мають у назвах слово “вечір” — “Вечір у полі”,

“Пізній вечір”, “Вечірній степ”, — творчі своєрідний вечірній пейзажний триптих, хоча окремі його складові не стоять поряд.

Ліричний герой цього триптиху тонко відчуває багатобарвну, побудовану на близьких і далеких асоціаціях, пластичну картину вечора в полі, внутрішнім зором, спостерігаючи, як літній вітер розчісує волосся трав, розсипає букети пізніх променів над ріллею (“Вечір у полі”), помічаючи, як плине з трав розморених тепло, пара туману лягла над ставком (“Пізній вечір”), а у хлібах кричить перепел, в небі чути спів жайвора (“Вечірній степ”).

Кілька віршів Олександра Долженка передають красу української ночі, пов’язуючи його поезії інтертекстуальними зв’язками зі знаменитими пушкінськими рядками:

Тиха украинская ночь
Прозрачно небо. Звезды блещут.
Своей дремоты превозмочь
Не хочет воздух. Чуть трепещут
Сребристых тополей листы [6, 189].

І лише один із таких творів Олександра Долженка “Духмяна ніч” має слово “ніч” у назві:

Тиха ніч зависла над селом.
Наче очі, світяться віконця.
Ковдрою туман ліг над ставком
І чекає вранішнього сонця [2, 13].

Характерним для групи нічних віршів є поезія “Казка зорепаду”. Ліричний герой милується красою літньої ночі, яка може бути в Україні лише в серпні, коли на небі падаючи спалахують зорі, а в садах досягають рум’яні яблука, що пахнуть медом, марно в підтексті бринить згадка про яблуневий Спас. Герой ніби вбирає в себе красу серпневої ночі, яку хоче запам’ятати й пам’ятати про це пронести через все життя:

Я вдихаю в себе цю красу
І дивлюсь на казку зорепаду.
Через все життя я пронесу
Яблуневу нічку біля саду.

А на небі зірки мерехтять,
Котяться і падають між віти,
Яблуками у садку лежать,
Пахнуть медом і серпневим літом [2, 12].

Автор широко використовує розмаїті образні засоби, зокрема інверсію (“квітнуть зірки”, “зіронька одна”, “пахнуть медом”), порівняння (“зірки ... наче вби-

ті золоті цвяшки”, “Ось скотилась зіронька одна, І в траву, як яблуко, упала”), епітети (“золоті цвяшки”, “яблунева нічка”), плеоназм (“пелюстками-променями”) та інші художні засоби, що дають йому можливість створити переконливі й надзвичайно ліричні, одухотворені й людяні пейзажні замальовки.

Мимоволі згадується юнацький вірш молодій луганчанки Юлії Кузьменко “Народжена в Яблуневий Спас”, де також досягають у садах червоні яблука, пахне свіжим медом і бринить легкий смуток від того, що кінчається літо:

У саду достигли яблука червоні,
А із пасіки принесли дядько мед.
Наближалось найкраще свято літа,
Літо вже хотіло вирватись з тенет.
Яблуневий Спас — як милозвучно лине,
Яблуневий Спас — і спека зігрива.
В Яблуневий Спас народжена дитина,
В Яблуневий Спас, то буде золота.
Пригощав мій тато медом цілий світ,
І несли птахи з собою пісню в небо.
Яблуневий Спас — то мій тобі привіт.
Яблуневий Спас — і іншого не треба [4, 73].

Всього з двох чотирьохрядкових строф складається вірш Олександра Долженка “Шпак”, що дозволяє через пластичну передачу пісні типово української пташки побачити ранок улітку на Україні, коли пробуджується природа і люди. Синекдоха — “звуки пісні ... пробуджують природу і село” [2, 11] — досить точно відтворюють літню буколічну картину.

Пейзажний малюнок літа доповнює вірш “Струмок”, де вдруге в Олександра Долженка з’являється образ скатертини, саме її нагадують ліричному героєві луки, через які біжить струмок. Автор порівнює струмок зі срібною ниткою, тріщинкою в нанизаній на п’яльця скатертині:

Між пагорбами луг лежить, —
Неначе в п’яльцях скатертина,
Мов тріщинка по ній біжить,
Зшиваючи дві половинки,
Як срібна ниточка, струмок
Напоє трав візерунок,
Духмяних пахошів ковток
Несе з собою, як дарунок [2, 12].

“Комбайн” — чи не єдиний пейзажний вірш, у який умонтовано технологічні досягнення цивілізації, цим самим автор ніби урбанізує сільський пейзаж, наче нагадуючи, що це кінець ХХ сто-

ліття, хоча його ліричний герой ще продовжує милуватися волошками в полі, жайворонковою піснею в небі:

Комбайн пропливає в пшеничному морі.
Над обрієм сонце встає променисте,
І на колосковім безмежнім просторі
Волошки, мов очі, синіють іскристо.

Пливе комбайн полем від краю до краю,
Врізається в обрій, де сонечко сходить.
Процальні пісні жайвір літу співає,
Одну за одною над полем виводить [2, 9].

До того ж, свідомо чи несвідомо Олександр Долженко інтертектуальними зв'язками пов'язує свій вірш з класичним оповіданням Андрія Головка "Пилипко", у якого герой мав сині, наче волошки, очі: "У нього очі наче волошки в житі" [3, 98].

У літньому циклі переважають двоскладові віршові розміри хорей і ямб. Хореем написано чотири твори ("Вечір у колі", "Рідне поле", "Казка зорепаду", "Духмяна ніч"), ямб зустрічається в п'яти віршах ("Ранкове поле", "Сокір", "Пізній вечір", "Шпак", "Струмок"). Трискладові розміри трапляються в трьох віршах, амфібрахієм написано твори "В садку" та "Комбайн", анапестом — "Вечірній степ". Переважна більшість двоскладових розмірів у Олександра Долженка традиційно п'ятистопні, хоча "Вечір у полі" написано чотирьостопним хореем.

Шість віршів ("Горіщина", "Осінній вечір", "Осінній світанок", "Першоосіння", "Дарунок осені", "Осінній ранок") складають цикл "Осінь". Майже всі ці поезії належать до пейзажної лірики, кожен вірш по черзі розгортає картини осіннього вечора, що "тихо зазирає у двори" [2, 14], осіннього світанку, який "на оксамиті трав залишив ... перли рос ясних" [2, 15], осіннього ранку, коли "поволі сходить вранішня зоря" [2, 16].

Початок осені в ліриці Олександра Долженка виливається в такий художній етюд:

Густий туман пливе понад рікою,
На травах виграє рясна роса.
Пора настала смутку і спокою,
В величній тиші мліють небеса.

Пожовкли трави, потьмяніли квіти,
Бо листопад заходить у садок.
Гай, різнобарв'ям осені розшитий,
На себе задивився у ставок [2, 15].

Подібні картини природи нагадують твори українських поетів другої половини XIX століття Я. Щоголева, І. Манжури.

Один із віршів осіннього циклу "Дарунок осені" за жанром можна віднести до елегії, його ліричний герой, споглядаючи осінні зміни в природі, журиться з приводу своїх літ, коли вже на скроні впали сріблясті нитки сивини, а в річці часу охопила вода. Однак поряд із смутком у душі ліричного героя бринить й оптимістичний мотив, бо "Літа — не біда" [2, 16]:

Жоржини і айстри — дарунок осінній
Візьми ти у руки свої.
Неначе сріблясті нитки павутиння
На скроні упали твої.

Тече коло дому твого, часу річка
В тій вже охолола вода
Як серце бадьоре, співає синичка
Мов каже: "Літа — не біда" [2, 16].

Нестабільність осінніх пейзажів Олександр Долженко передає й у ритміці своїх віршів. Там, де він просто малює картини природи, домінують двоскладові розміри ямб і хорей, здебільшого п'ятистопні, а там, де поет пробує міцніше пов'язати пейзаж із настроєм свого ліричного героя ("Дарунок осені"), з'являється чотирьохстопний амфібрахій, що уповільнює ритм твору, синхронізуючи його з елегійним настроєм героя.

Цикл "Зима" в Олександра Долженка найкоротший. Він складається лише з трьох віршів: "Зимове віконце", "Сніжинки", "Прихід зими". Всі ці твори досить короткі. Перший і третій побудовані з двох чотирьохрядкових строф — катренів, другий — з трьох. Скрізь автор використовує традиційне для нього перехресне римування — абаб і здебільшого неточні рими: білим — сивим; льоду — природу; будяка — м'яка. Розмір у всіх віршах — хорей. Єдина різниця "Зимове віконце" написане чотирьохстопним хореем, а решта віршів — п'ятистопним, який значно частіше використовує поет з Алчевська Олександр Долженко.

Невеликий розмір його віршів про зиму дає підставу жанрово класифікувати їх як етюди, в яких ніби розгонистим пензлем художника кількома мазками створюється картина природи. Звернемося в цьому зв'язку до першого вірша "Зимове віконце":

Покривалом срібно-білим
Вкриті луки і поля.
Під пухнастим пледом сивим
Спить тихесенько земля.

Куц волоського горіху
В шубі білій задрімав
І мороз собі на втіху
Шибки наші розписав [2, 17].

Фактично, зимовий пейзаж подається через сприйняття ліричного героя, що спостерігає зимову природу через заморожене вікно: йому видно те, що є традиційно типовим для українського довкілля — луки і поля, вкриті білим снігом і горіховий куц під вікном. Щоправда, виникає запитання, де автор бачив волоський горіх у вигляді куца? Але це, скоріше риторичне запитання. Адже асоціативне мислення Олександра Долженка дозволяє уявити і горіх у вигляді куца. Тим більше, що вираз “Куц волоського горіху / В шубі білій задрімав” є свіжою метафорою, що поглиблює образне сприйняття змісту поезії.

Такою ж свіжістю відзначаються метафори, що малюють картину кружляння в повітрі сніжинок, які покривають і роблять білою землю. До того ж, образ сніжинок суттєво посилює риторичний оклик на початку твору:

Ви погляньте тільки — он яка краса:
У повітрі плавають сніжинки!
І в мереживі з них мліють небеса —
З них лежать у полі скатертинки.

А вони все у повітрянім танку
Все кружляють легко й грайливо.
І собою сніжну створюють ріку,
Що з небес тече так неквапливо [2, 17].

Вірш “Прихід зими” дещо програє на тлі попередніх поезій. Тут у красивий зимовий етюд явно не вписується образ будяка, що створює дисгармонію з білосніжною зимовою ковдрою:

Променисті кришталіки з льоду
Тихо падають з синіх небес,
Прикрашаючи рідну природу
І даруючи казку чудес.

Сяє дах під їх шаром іскристим.
Сивий пух вкрив стебло будяка,
І на дворі блищить променисто
Сніжна ковдра, пухка і м'яка [2, 17].

Таким чином, вірші Олександра Долженка, написані українською мовою, хоча в чомусь і програють його російськомовним творам, відображають мальовничі картини вітчизняної природи, відтворюють у, здавалось би, буденному, зворушливу красу України, зокрема її

східного регіону, з яким міцно зрослися життя і творчість алчевського поета. Його дерева й куці, комахи й птахи живуть поруч з ліричним героєм, котрий, осягаючи навколишню флору і фауну, прагне одного — порозумітися з природою, дивовижною, незрівнянною, втаємниченою. Часом пейзажні вірші стають тлом для розгортання роздумів поета про глобальні проблеми людського буття. Іван Низовий, розглядаючи творчість Олександра Долженка, слушно зазначив, що його вірші “несуть в собі чисту сонячну енергію, заряд бадьорості і доброти” [5, 4]. І це тому, що життя навчило письменника шукати потрібні слова, переливати їх в яскраві художні образи, окремими мазками через влучні деталі творити власний художній світ. Традиційна ритмічна будова, в якій домінують п'ятистопний ямб і хорей, зближує українські вірші Олександра Долженка з його російськими творами.

Щоправда, в українськомовній ліриці Олександра Долженка трапляються певні мовні огріхи, що переважно пояснюються впливом російської мови. Наприклад, “весна / У ніг (замість біля ніг. — О.Г.) берізок двох тендітних розстелила” [2, 7]. У вірші “Духмяна ніч” вжито російське слово “стог” [2, 13]. У назву твору винесена лексема “Горішина” [2, 14], хоча для української мови притаманнішою є назва “Ліщина”.

Проте все це не применшує значення українських віршів Олександра Долженка, що є певним етапом в його еволюції входження з російської до української літератури.

Примітки

1. Долженко А.Г. Поэтический календар: стихи, новеллы. — Донецк: Донбас, 1989. — 96 с.
2. Долженко Олександр. Рідна природа моя українська: вірші та художня проза. — Донецьк: Донбас, 1996. — 64 с.
3. Головка Андрій. Твори: У 4 т. — К.: Дніпро, 1967. — Т.1. — 500 с.
4. Літературна творчість: Альманах / Упоряд. О.А. Галича, передмова Т.С. Пінчук. — Луганськ: Знання, 2001. — 106 с.
5. Низовий І.Д. Оспівувач краси рідної української природи // Долженко Олександр. Рідна природа моя українська: вірші та художня проза. — Донецьк: Донбас, 1996. — С.3—4.
6. Пушкин А.С. Собр. соч.: В 10 т. — М.: Правда, 1981. — Т.3. — 368 с.